

An aerial photograph of a village, likely in Ukraine, showing a dense cluster of houses and trees. In the background, a large body of water, possibly a lake or a wide river, stretches across the horizon. The sky is overcast. The photograph has a vintage, slightly grainy quality with some visible wear and tear along the edges.

Рідне місто моє

Тамара Кржемінська

РІДНЕ МІСТО МОЄ

Місто Городня Чернігівської області - місто мого дитинства, юних літ. Воно випестовало мене на крилах багатой і щедрої, суворой і ніжної, завжди в усіх проявах прекрасної, неповторної природи.

Я зростала серед її широких золотавих ланів жита й пшениці, серед синього моря льону, зелених луків, густих лісів і гаїв, які збагачували мене, напували своєю красою, мудрістю й добротою, крок за кроком разом з матусею, яка присвятила мені все своє життя до останку, вводили мене до неповторного світу життя. Любовне ставлення до Природи, до її бачення, споглядання не взагалі, а безпосередньо живучи в її середовищі, відчиняло віконечко у її скорби і таємниці, які здавалися казкою, а були дійсністю. Природа будила в моїй уяві, у мені не тільки цікавість, а й більш глибокі емоційні почуття, серед яких і бажання пізнавати, вивчати. Милуючись квіткою, веселкою, снігопадом або просто сонячним днем, чому навчала мене матуся, весела, дотепна, життєрадісна, передаючи мені свій настрій, свої уподобання й захват баченням, почуттям, я сприймала своїм дитячим серцем, своїм слухом, своїми очима, які ввібрали ту науку, ту красу назавжди.

Говорячи про місто мого дитинства, з років, коли я свідомо його сприймала, у спогадах зринають картини повоєнних років. Великі дерев'яні жилкопівські будинки, на зразок нашого, здаються беззахисними й осиротілими. Вони понуро дивляться на людське горе, а за вікнами між оголених, облуплених стін гасають протяги, грюкають дверима, торохтять шибками, старими віконницями. Холодно, голодно в цих будинках осиротілим і збіднілим за

воєнні роки мешканцям. Навіть світло каганця їх не гріє, не радує.

Повоєнне місто Городня це - військові казарми, їдальні, штаби, військова частина з містечком і з усіма необхідними будівлями, технікою, господарством. Багато військових квартирували у приватних будинках міста. Місто зеленіло від військової форми.

Навпроти нашого будинку по тодішній вулиці Петровського, №39 розміщався військовий штаб, а за садом у сусідньому Хрипівському провулку - старенька військова їдальня. Трохи далі від нашого будинку по тій же вулиці Петровського у невеликому цегельному будинку теж розміщалася військова казарма, біля якої в садку зберігалась деяка техніка. У центрі міста, на розі вул. Чернігівської і вул. Леніна, навпроти СШ №1 ще була солдатська їдальня, а далі по вул. 1-го Травня - великі військові казарми з містечком і службовими приміщеннями військового призначення. У провулку вулиці Леніна був військовий клуб.

Вранці, у обідню пору і ввечері крокують колонами військові у повному спорядженні, здіймають кирзовими чобітьми або черевиками пилу. То зблизька, то здалеку чути стройову пісню, що підбадьорює стомлених бійців.

У пам'яті встають і побутові картини.

Повз наш будинок пролягав шлях із сіл Півневщина, Хрипівка до міста. Я бачила, як тягнуться підводи, запряжені кіньми або волами, які везуть свої трудові здобутки на базар, на веселі ярмарки. Яке то прекрасне, колоритне видовище ті воли, які йшли, не поспішаючи, або повагом, неквапно, або знехотя, ледве пересуваючи ноги. Тільки й чути: „Цоп-цобе, цоп-цобе”. А вони стануть і стоять і здається неяка сила їх не зрушить з місця поки вони самі, за своїм особистим міркуванням, розумінням ідуть далі.

Ось з кіньми інакше. Вони знають свою справу: везуть віз, не упираються. Хіба що якийсь-то старенький коник затнеться, прибі'ється, замориться. Отоді вже його господар підганяє батогом по спині: „Но, кося, но!” Мені було образливо за конячку, шкода його.

А на возі чого тільки не було! Спереду воссідає червонощока чорноброва господиня. Квітчаста хутка, вишита сорочка, довга широка спідниця, з-під якої обов'язково визирає мережана знизу сорочка, червоне намисто утворюють неповторну гаму краси українського одягу, української культури, яка передається із покоління в покоління. Господиня – окраса українського роду, побуту, господи.

Вози скриплять колесами, тріщать від поклажі. Там кувікають поросята, рохкають свині, кричать невгамовні кури. Не обоз, а якийсь ураган звуків.

За возом ведуть на повідку на продаж корову. Вона ступає, немов приречена на заклання, розуміючи що її відірвали від рідного хліву, від рідного подвір'я і звичного способу життя. Інколи за возом біжить молоденьке лоша, то відстає від воза, то наздоганяє його, підстрибуючи, як мала втішна дитина, стріпуючи коротеньким пухнастим хвостиком, коротенькою гривкою.

Мене приваблювали вози з високими, як у гарби, бортами. На возі аж поверх бортів височили гончарні вироби: акуратно вкладені горщики різної величини, макітри, глечики, полумиски і багато дечого, що виблискувало полудою, дзвеніло, вбираючи очі розмальованим орнаментом, глиняним оздобленням. Мені подобалися усі вироби з глини, а особливо коники, пищики, дудочки. Я полюбляла слухати, як видзвонюють рожеві блискучі горщики, виліплені вдалою теплою рукою гончара.

Заклопотані, зосереджені, нарядні господарі супроводжують кожний свого воза, дбайливо охороняють своє добро, сподіваючись на вдалий торг, вдалий продаж.

А стежкою, що йде повз наш будинок поспішають піші молодиці, які несуть на перевеслах через плече кошики, кошулі, торби, вузли, своє взуття. Відчувається, що ноша важка, бо вона гне їх мало не до землі. Біля нашого подвір'я, відкритого всім вітрам, незахищеного ні кущиком, ні деревцем, молодиці зупиняються, щоб перепочити. Вони скидають з плечей свій багаж, обсмикують, розправляють довгі, рясні спідниці, з під яких визирають прошви, взувають хто чоботи, хто черевики, витирають піт з розчервонілого обличчя, поправляють хустки, платки й ідуть далі, несучи на базар у сільській тарі вершкове масло, розвішане на фунти, загорнуте в капустиане листя, сало, сир, яйця, сметану, взагалі все, що заощадили, щоб за нього щось уторгувати для придбання краму, ниток, сільськогосподарського реманенту, побутових речей і багато ще чого, конче потрібного для повсякденного вжитку.

Від нашого будинку вже через чотири перехрестя доріг вулиць Червоноармійської, Жовтневої, Леніна, Радянської, за школою № 2 знаходиться базар – кінцева точка шляху.

- Мамо, дай рубля на сємкі (насіння). Я теж з подружками бігала на ярмарок. Мама давала карбованця на соняшникове насіння. За карбованець – стакан насіння або льодяниковий прозорий півник на паличці. Обирай – або насіння, або півник. А хочеться одразу і того, і того. Бувало мама купувала довгу райдужну цукерку, з якою я носилася майже увесь день, час від часу смокчучи, облизуючи.

Про ярмарки треба писати окремо. Дітлахами ми шастали ними, дивилися на все великими очима, дивувалися, захоплювалися різноманітністю,

різнобарвністю, багатством, розкішною і бідністю водночас цього торжища, його гамором, ревом і навіть свавіллям, яким правили хитрощі, обман, ошукання.

У другій половині 50-х років поступово відступають важкі часи, місто піднімається зі злиднів, стає на тверді ноги, бо в ньому живе нездоланна, незборима сила на ймення - народ. Його трудові руки, невтомна праця, любов до життя, до кращого майбутнього творять добру справу.

На очах змінюється на краще й саме місто й життя в ньому. Мирний час стирає сліди війни: будинки військового призначення здебільш перебудовані на житло, гуртожитки, бібліотеку, кінотеатр, а деякі просто знесені й на їх місці збудовані нові будинки мирного призначення.

У бувшому штабі навпроти нашого будинку розмістили гуртожиток для учнів Городнянського педучилища. У училищі на повну силу йде навчальний процес. Аудиторії сповнюються молодечею силою майбутніх учителів початкових класів. З вікон училища, його гуртожитків долинають звуки скрипочок, мандолін, на яких затято намагаються виводити одну - дві мелодії з навчальної програми. Нещасні скрипочки потерпають від негнучких, невмілих пальців студентів і сумно вкотре виводять: „Ой, у полі калина...” Ой, як не скоро залунає далі – „Комарики - дзюблики, калина...”

Замість їдальні, що навпроти СШ №1 збудований спортивний зал для цієї ж школи, військовий клуб облаштований у міський кінотеатр; знову ж таки на нашій вулиці Петровського військову казарму перебудували і помістили нарсуд, розпочалася будівля житла у військовому містечку, яке обростало новими будівлями, зеленіло.

Заспівали гудки Коноплезаводу, Обозного заводу „Червоний ходар”, скликаючи на працю робітників, працівників міста. До Коноплезаводу, Маслосиррзаводу з

усіх сторін міста потяглися доріжки, стежини, прокладені серед хлібних масивів. Багато інших підприємств, дільниць, Заготконтор працювало в місті.

Радісно засяяли вікна у будинках міста, на підвіконнях з'явилися яскраві квіти, по-новому, по-особливому почали виглядати Городнянські будинки, радував їх стиль забудови, який утворював неповторну екзотику поліського міста. Отож, у ньому, перш за все, відчувається особливість поліського краю, у якому переважає деревина як будівельний матеріал. У центрі міста у базарі туляться одна до одної маленькі й трохи більші дерев'яні крамнички, а поряд з ними стоять дерев'яні високі, просторі світлі будинки, збудовані десь на початку століття заможними містянами - власниками. Тепер у них розміщуються школи СШ №1, СШ №3, початкові класи СШ №2, на Чернігівській вулиці - аптека, зберкаса, майстерня з пошиву одягу, районна лікарня з усіма відділеннями, санепідемстанція, на вулиці Леніна - райвиконком, готель, будинок культури, на вулиці Петровського - райвідділ міліції. Просторі дерев'яні житлові будинки з високими ганками, парадними під'їздами та входами з різбленими фронтонами, тамбурами, наличниками на вікнах займали багатодітні сім'ї - комуни, де ютилися збіднілі родини, потерпаючи від тісняви, холоду зубожіння, сварок і інших негараздів. У таких же будинках, але облаштованих, теплих, з електричним освітленням і деякими зручностями мешкало керівництво району з сім'ями.

Далі, від самого центра міста у різні боки тягнулися вулиці з чепурними будинками й будиночками, частіше схожими один на одного, як брати - близнюки. У цьому відчувався скерований архітектурний стиль, зацікавленість самих мешканців міста у ньому. Такі будинки зводилися ближче до часів Великої Світової Війни й після неї.

Цегляні будинки минулих часів призначалися для учбових закладів - середня школа №2 - колишня гімназія, педучилище, для організацій, установ - Держбанк, Відділ зв'язку - пошта, військові казарми, тюрма, Будинок піонерів та деякі інші. У п'ятидесятих роках до них приєдналися новобудови: раймаг, побутовий комбінат, будинок райкому партії, чайна, а згодом - автостанція, будови військового містечка, які прикрасили місто.

Містяни, особливо молодь полюбили центр міста з головною вулицею ім. Чорновуса, яку всі називали просто Чернігівська. Цегляний тротуар, хоча й подекуди потрісканий, але завжди чисто підметений, зелень дерев, квіти, що визирали з-за парканів, утворювали затишок, атмосферу єдності, поваги, навіть знаковості, важливості, урочистості, які притягували до себе людей різного віку, щоб прогулятися надвечірньої пори, посидіти на лавці, постояти біля хвіртки.

Зацвіли, забуяли квітами клумби у сквері, засяяли зірочки на могилах загиблих воїнів, здивились у небо своїми жерлами гармати - дарунок Петра I, уособлюючи славу минулих історичних часів, переказаних, оспіваних у легендах народу.

На почесному місці серед квітів - пам'ятник вождю пролетаріату В.І.Леніну. Йому салютують, виказуючи шану, біля нього шикуються щасливі жовтенята, щоб запрягтися у вірності своїй Вітчизні й одягти червону краватку піонера.

1954 року після закінчення сьомого класу я поїхала навчатися в Гомельський фінансово-економічний технікум. Закінчивши технікум, я за направленням рік працювала в білоруському місті Дрогічині Брестської області на посаді інспектора Держдоходів райфінвідділу. До міста Городні я повернулася в липні 1958 року. На той час мені ще не виповнилося вісімнадцяти.

У місті відбулися декотрі зміни, вірніше, переміщення. У сквері біля будинку культури й стадіону розміщалися міська Рада, у будинку колишньої тюрми посіли свої місця установи районного значення: РайВНО, Районний відділ культури, інспекція Держстраху, Райархів, Райспоживспілка, Торфопідприємство та інші. Нарсуд переїхав на вулицю ім. Чорновуса, а той будинок зайняла СШ №3. У 1956 році у місті було ліквідоване педучилище, і в його приміщеннях розмістили школу-інтернат, дещо змінився центр міста: з'явилися нові крамниці, ресторанчик, перукарня, ательє...

Слабка, виснажена до краю фізично й морально, я ступила на рідну Городнянську землю. Я сподівалася, що вона мене прийме, зігріє, дасть мені сили й наснаги почати нове життя. Так воно й сталося б, але...

Повернулася я додому на прохання матусі, яка вже перебувала на пенсії, отримуючи як інвалід праці третьої групи мізерну пенсію в розмірі сто вісімдесят карбованців на місяць і ледь зводила кінці з кінцями, до того ж дуже хворіла. Вона надіялася, що вдвох ми якось виживатимемо, що я працюватиму й це полегшить наше спільне життя. За цих умов вона й покликала мене до себе, а ще через непосильну для молододі дівчини, майже дитини, роботу, яку я виконувала на своїй дуже важкій і складній посаді, яка висмоктала з мене останні сили, через невлаштоване життя в чужому місті.

Як виявилось, земля тут зовсім ні до чого. На перших порах у Городні мене спіткало найважче, найгірше і, якби не мій упертий, наполегливий характер, який допоміг мені здолати всі труднощі, усі негаразди, якби не моя працьовитість і цілеспрямованість, можна було б не встояти, не витримати, не досягнути нічого в житті. Ці риси характеру ще не один раз в житті допомагали мені виживати, ствати на ноги. Отака то провінціалка.

Мешкали ми з мамою все в тій же крихітній холодній кімнаті, без будь-яких самих необхідних зручностей: без електричного освітлення, без сарайчика й погріба. Чотирнадцять квадратних метрів площі, ото й усе. Тільки деякі сусіди змінилися - виїхали. На місце Ганни Мойсеївни поселилася знедолена Оксана Захарчук з двома маленькими доньками, мати-одиначка. У кімнатці за стінкою поселилася Олександра Іванівна Тарнавська - тітка Шура з двома дорослими дітьми. Донька Валентина вчителювала десь у селі, а син Михайло служив у Армії.

Тітка Шура працювала прибиральницею в нарсуді, ні при собі, ні на собі нічого не мала. „Голий, як бубон” про таких кажуть. Була тиха, спокійна, не бідкалася, без претензій на щось більше, краще, ніж просте існування в кімнатці площею в дев'ять квадратних метрів.

На нашій половині будинку жили мир і злагода.

З перших днів приїзду я перш за все кинулася у пошуках роботи за фахом. Пішла до Райфінвідділу, бо за Фахом я - фінансист - держбюджетник. Завідуючий Кияшко зустрів мене досить сухо й сказав, що вакансій немає й не передбачається, що зарадити нічим не може.

Матуся тим часом пішла до першого секретаря компартії, виклала всі обставини справи, наголосивши, що чоловік - комуніст політрук загинув на фронті, допомогти, заступитися нікому й попросила допомогти з влаштуванням доньки на роботу. Секретар щось занотував на листку відривного календаря, на тому справа й закінчилася. А роботи нема.

У липні я найнялася робочою у харчкомбінат. Саме йшла заготівля ягід, яблук для цеху безалкогольних напоїв. Працювала поки скінчився сезон, заробила десь понад двохсот карбованців. Це майже, що нічого.

Увесь цей час шукала роботу, та куди б я не звернулася, мені відповідали відмовою, мовляв, не маю

попиту, молода, за віком, профіль фаху не той або - місце вже зайнято. Гірко я зносила відмови, ображалася, плакала. Що то немає татка, бідкайся сама, та й годі.

Десь у грудні того ж 1958 року мене на прохання тітоньки Шури, яка замовила за мене словечко, тимчасово взяли в нарсуд на посаду секретаря судових засідань. Робота мені далася легко. Я вклала в неї всі душу й хист. Протоколи складала ретельно. У них були чітко зазначені суть справи, чітко сформульовані за статтями процесуального Кодексу постанови, рішення з громадянських справ. Суддя Мар'я Мартинівна хвалила мене, була дуже задоволена моєю роботою й не раз казала, що бажає й далі працювати зі мною, але термін тимчасової роботи закінчився, і Мар'я Мартинівна мусила мене звільнити. Прощаючись, вона сказала: „Тамарочко, я будь-що допоможу тобі влаштуватися на роботу”.

Невдовзі Мар'я Мартинівна допомогла мені хоч якось зачепитися, мов за соломинку, за постійну роботу, поклопоталася, щоб мене прийняли до Районної інспекції Держстраху позаштатним страховим агентом.

- Іди, дитинко, працюй, а там ще щось підвернеться, і я тобі допоможу. Треба ж з чогось починати.

Мар'я Мартинівна зробила поштовх до справи. Її допомога виявилась для мене вчасною і стала для мене фундаментом для подальшого росту, за що я їй дуже завдячую. Далі я не потребувала її допомоги, а поступово через труднощі пішла вперед.

Так, на початку 1959 року я почала працювати позаштатним агентом. Зарплатня залежала від суми зібраних страхових платежів з усіх видів обов'язкового й добровільного страхування. Я бігала цілісніськими днями, не дивлячись на негоду, від будинку до будинку, з краю в край містом, прилеглими населеними пунктами, збираючи платежі, внески, мені трохи допомагали інспектори, бо

дуже мене поважали, але заробіток не перевищував трьохсот карбованців на місяць. Бюджет сім'ї майже не покращився, бо життя вимагало повсякденних витрат. Ми з мамою знову перебивалися, як кажуть, "з води на квас".

По приїзду в Городню я стала на комсомольський облік в комсомольську організацію Міськради, де головував Волочок Володимир Юхимовим, секретарем була Кириця Марія, а головним бухгалтером - Бурдак Ганна. Колектив Міськради був дієвий, дружній і доброзичливий.

Комсомольська організація налічувала понад сімдесят членів ВЛКСМ, третина з яких – „мертві душі” тобто ті, що вибули, виїхали, а з обліку не знялися.

Невдовзі мене обрали секретарем комсомольської організації, і я з головою поринула в цю роботу, як, до речі, і в кожную іншу, де б я не працювала. Ця робота мене дуже цікавила: комсомольські збори, політзаняття, суботники, допомога колгоспу, місту з трудовою участю комсомольців, які навколо мене згуртовувались.

Я почала відвідувати гуртки художньої самодіяльності в районному Будинку культури. Я співала в хорі, брала участь в роботі драматичного гуртка, яким керував Іван Буйний. Завдяки неабиякій силі таланту, як режисера, постановника, художника, як виконавця ролей, його відданості справі, невсипущій енергії й хисту йому вдалося згуртувати колектив з любителів - аматорів - людей старшого й навіть похилого віку, з молоді, що марила театром, або просто захоплювалась ним, і створити колектив гуртківців. який захоплено працював, віддаючи весь свій вільний час, аж до пізньої години вечора, не дивлячись на холод у приміщенні, на те, що хотілося їсти. Забували про все. Я теж вечорами пропадала на репетиціях, забуваючи про втому.

До мене додому почав вчащати сусідський молодий парубок. Спочатку він полагодив нашого старенького сарайчика, провів електричне освітлення у кімнату і так сподобався матусі, що вона всіляко його вихваляла: „хазяйновитий, серйозний, порядний”, - казала.

Я добре знала цього молодика ще, з дитинства і ніколи ним не захоплювалася, тому й тепер ставилася до нього як до сусіда, не більше того.

А він усе ходив до нас і ходив, майже щодня, почав називати мене „золотко”, зазірав ніжно у очі, проявляв дедалі більше прихильності, дійшов до залицяння, не викликаючи у мене надмірного захоплення. Так продовжувалось майже з рік. Нарешті восени 1959 року він мені освідчився. Я під натиском матусі погодилася одружитися, але не раніше весни 1960 року. Та чого не судилося, того не сталося. Десь вже за два місяці він раптом охолов до мене, і я від людей дізналася, що він зустрічається з іншою дівчиною. Ми розлучилися одразу. Потім були поривання з його боку знову налагодити відносини, та я не простила йому зради.

Працюючи в інспекції, я познайомилася з багатьма бухгалтерськими робітниками. Одного разу бухгалтер СШ №2 Шимко Євгенія Петрівна звернулася до мене з пропозицією:

- Томочко, переходи працювати на моє місце. Я збираюся піти на пенсію з першого квітня і пропоную зайняти місце бухгалтера школи. Щоправда, там тільки півставки бухгалтера, всього 200 карбованців заплати, зате вивчиш бухгалтерську справу, сидітимеш на одному місці, в теплі, колектив хороший. Погоджуйся, а я за тебе замовлю слово директорів

Павловичу Василю Івановичу. Ти його добре знаєш. Він у СШ №1 викладав фізику. Ну як?

- А чи справлюсь я? Досвіду в роботі бухгалтера я не маю.

- Справишся. Я тобі допоможу. Приходь за два дні до школи. Я саме нараховуватиму зарплату. Я тебе всьому навчу. А з Павловичем я про все домовлюся. Ти ж спеціальну освіту маєш. Він тебе прийме.

- Гаразд, Євгеніє Петрівно. Прийду. Трохи лячно, але ж треба з чогось починати, треба вчитися. Дякую за довіру.

- От і добре. Я чекатиму на тебе.

Усього декілька днів мені знадобилося, щоб я детально розібралася із системою оплати праці робітників освіти, а бухгалтерію опановувала в процесі роботи, на яку мене взяв Павлович В.І. з першого квітня 1960 року.

Цього дня я сиділа за великим столом, стареньким, але міцним, з такою ж старенькою рахівницею, біля солідної низької скрині - каси, що важила не менше як триста кілограмів. У дерев'яних шафах під стінкою зберігалися бухгалтерські архіви, поточні документи, книги обліку, повновладною господаркою яких я стала. У цій же кімнаті стояв довгий учительський стіл, за яким працювали поза уроками невгамовні вчителі, лежали на полицках класні журнали, стояли чорнильниці у ящикках, які розбирали учні й розносили по класах, стояли історичні, географічні карти і ще багато приладдя, яке використовували вчителі на уроках. За книжковими шафами висів їхній верхній одяг. Впритул до мого столу стояв стіл секретаря - машиністки, яка час від часу друкувала накази, різні документи, вела службову документацію, працювала над розкладом уроків. Посаду секретаря обіймала молоденька дівчина, яка тільки-но закінчила десять класів, дуже миловидна, привітна, жвава, дотепна, її звали Тамара, як і мене. Кожна з нас займалася своїми справами, яких було надто багато, не заважаючи одна одній і незважаючи на гамір, який здійсмали вчителі на

перервах, розповідаючи випадки, що сталися на уроці. Тут же скраєчку великого учительського столу сиділа над своїми методичками, конспектами старша піонервожата школи, чорнява смуглянка, чорноока, приємна, скромна, спокійна молода дівчина, років двадцяти чотирьох. На перервах вона прожогом вискакувала з учительської до своїх піонерів і проводила з ними різні заходи. Цю дівчину теж звали Тамара. Отже нас було аж три Тамари. Ми одразу потоваришували, бо мали багато чого спільного, доповнюючи одна одну.

Я мала б радіти, та потерпала через маленьку зарплату. Мені з цим ніяк не везло. Сімейний бюджет тріщав по швах.

Моя близька подруга Хорошкевич Тамара, закінчивши Ніжинське культпросвітнє училище, теж кидалася в різні боки в пошуках роботи. Деякий час не працювала, а потім потроху підробляла - керувала в школі учнівським хором, за що отримувала низьку оплату. Трохи пізніше їй дали декілька уроків на тиждень, і вона викладала у школі уроки музики, тягаючи з собою важкого баяна. Отак я й вона перебивалися поступово вдосконалюючись, а до твердої пристойної ставки ще дуже далеко. Приходилось вдовольнитись тим, що маєш. На той час ставки заробітної плати фахівців середньої кваліфікації були низькі 300-500 карбованців. Але й про такі я тільки мріяла.

За рік роботи у школі я увійшла в силу як бухгалтер. Усе в мене ладилось. Тамара Хорошкевич одружилася з Жаловським Віктором, якого дуже покохала. Зустрічалися вони недовго. Віктор, дивлячись на Тамарине гірке життя, на те, що вона замерзала у своєму будинку - холодильнику, що зносила від матері образи, не зволікаючи, взяв її за дружину у свою доброзичливу родину, у своє забезпечене

життя. Я була свідком на їхньому весіллі і дуже раділа за свою подругу.

Майже за рік до цього моя рідна тітка Ольга познайомила мене з дівчиною, яка в неї квартирувала. Ганна, так звали дівчину, чимось мені нагадувала Тамару: біляве волосся, блакитні очі, але дівчата різнилися між собою. Галя була жвава, весела, дотепна, її очі завжди світилися розумом, теплом, радістю, тому поруч з нею я почувалася захищеною й щасливою. Вона мене розуміла, сприймала, підтримувала, нічого не нав'язуючи, нічого не спростовуючи.

Працювала Галя фельдшером у військовій частині. 1960 рік ми зустріли з Галиною на ялинці у військовому містечку. Я на той час була самотня, і Новорічне свято з Галиною додало мені впевненості в собі, що я не одинока, що поруч зі мною вірна подруга. Я зустріла нових друзів, познайомилася з гарним хлопцем, який швидко прикипів до мене всім серцем.

Ми з Галею промерзли до кісток у будинку моєї тітоньки. На зиму вона від'їздила до доньки, будинок не опалювався. Щоб Галя не нудьгувала, я інколи ночувала в неї. Ми топили плиту, що стояла в кухні і зовсім не обігрівала інших трьох кімнат, варили картоплю в „мундирах”, апетитно її уплітали за обидві щоки з мерзлим салом і тікали з будинку то на танці, то в кіно. Спали кожна в своїй кімнаті на вузьких солдатських ліжках, не нагріваючись за всю ніч, але прокидалися бадьорі, веселі і бігли кожна на свою працю.

Ми не розлучалися аж поки Ганна не одружилася з Синицею Миколою. І у неї я була свідком на весіллі. Поки я мешкала в Городні, я навідувала подружжя, відчуваючи до себе приязнь і прихильність. А як поїхала з міста, то ми листувалися. Та Галя рано померла через хворобу. Я вдячна

Ганнусі за її доброту, якої вистачало на нас обох, за щирість, яка збагачувала мене.

У цьому ж, 1960 році я познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком. Це сталося на жовтневі свята. Мені одразу сподобався приємний з виду хлопчина - Кржемінський В'ячеслав. Середній на зріст, широкі бугристі плечі, сильні руки, в яких грали м'язи, тонкий, торс видавали сильного впевненого мужнього чоловіка.

Як пізніше виявилось він ще в училищі встановлював рекорди з штанги, мав розряд. Але не це мене вразило - вражали променисті очі, з яких лилося м'яке саяво, м'які теплі і ніжні, пухлі губи, ямочка на підборідді, щира радісна усмішка. Це була дуже розумна, грамотна двадцятичотирирічна людина, яка підкоряла своєю скромністю і витонченістю. На той час він мав освіту військового льотчика - штурмана, звання старшого лейтенанта, був демобілізований з Армії за станом здоров'я. Цього ж 1960 року він вступив до Сумського машинобудівного технікуму, щоб якнайшвидше здобути цивільну освіту, бо він був старший в сім'ї, в якій були ще два менші брати; батько нещодавно помер, а мати хворіла.

З танців В'ячеслав провів мене додому і, прощаючись, сказав:

- Тамаро, дайте мені свою адресу. Хоч я не охочий до листування, не люблю писати листів, але вам я обов'язково напишу.

Я продиктувала йому свою адресу, не сподіваючись, що він запам'ятає її, а, тим паче, надішле мені листа. Він поцілував мене, і ми розійшлися по домівках.

Я не помилилася в цьому парубкові. Я відчула в ньому чисту, ніжну, люблячу душу. Він дарував мені своє кохання, чисте, свіже, як дарує квітка свою красу, вперше розкривши вранці свої ніжні пелюстки. Наше кохання стало коханням всього життя.

Мене кохали до того й інші хлопці. Перше кохання відбулося в білоруському місті, де я працювала після закінчення технікуму. Воно було шалене, пристрасне, болюче й зрадливе.

Ще на першому курсі технікуму, коли я була маленьким чотирнадцятирічним дівчиськом, мене покохав Петро Зайцев - бандикуватий хлопчина, років на чотири старший за мене. Взаємністю я йому не відповідала, а він кохав мене фанатично, безтямно, хворобливо. Його кохання вистачило біліше як на двадцять років. Навіть, коли я була заміжня, він обзивався, до мене й писав: „...кохав, кохаю й кохатиму...”

Я дещо відволікалась від головної теми, щоб вона не здалася одноманітною і щоб була більш зрозуміла моя сутність і сутність мого життя описуваного періоду.

Так ось, відпрацювавши рік у середній школі №2, я отримала ще одну пропозицію від бухгалтера СШ №1 Буйневич Марії Іванівни, яка вирішила звільнитися за станом здоров'я.

Вона до мене: - Томочко, прийми й мою школу на обслуговування. Роботу знаєш, зайві двадцять карбованців не завадять.

- Як же я упораюся з двома школами? Це ж тільки й бігатиму туди-сюди.

- Упорасешся. Ти молоденька. Працюватимеш через день.

- Маю подумати.

- Чого тут думати? Безумовно, будуть деякі складнощі, накладки, та ти їх пододаєш.

Так я вела бухгалтерію обох шкіл за згодою директорів Павловича В.І. і Гречухи М.Ф.

Я вертілася, мов білка в колесі, але заробляла сорок карбованців в на місяць (в обчислюванні після реформи

грошей 1961 року.) Сорок карбованців - це не так багато, але більше, ніж було.

Мама подбала, щоб пошити мені більш пристойне зимове пальто. Вона набрала тонкого драпу - філе ніжно-салатового кольору, купила коричневого мутону на великий шалевий комір. Вийшло дуже гарне пальто з шикарним, коміром, обшитими мутоном рукавами. У цьому пальто, білій пуховій шапочці я вперше виглядала, мов панянка. Пошила вона мені й осіннє пальто, модне, довге з драпу-філе бежевого кольору.

Я завдячую директорам шкіл, які поставилися до мене з довірою, допомогли увійти до колективу, зайняти в ньому подобаюче місце, які ставилися до мене з повагою. Я старалася, щоб з боку фінансових питань не виникало тертя ні з педагогічним складом, ні з технічним персоналом. Мені навіть співчували, дивлячись як я розриваюся між двома школами. Щоправда, на початку були поодинокі випадки непорозумінь, коли яка-небудь учителька засумнівається в сумі нарахування заробітку, та після моїх обґрунтованих роз'яснень, непорозуміння розсіюються й більше не виникають. Я дуже пильно й ретельно ставилася до питань нарахування заробітної плати, щоб мене не було в чому докорити, як і в усьому іншому, з ким і над чим я працювала.

У Райкомі комсомолу мене обрали головою ревізійної комісії. Попри мою зайнятість на роботі, в комсомольській організації, в гуртках художньої самодіяльності мені доводилось частенько їздити в комсомольські організації колгоспів з перевіркою сплати комсомольських внесків. Мені ніколи було вгору глянути, але в справах я була зібрана, старанна, чітка, принципова і мені вдавалося скрізь встигати.

Зате мені матуся часто докоряла:

- Томочко, ти ж працюєш тільки на пів ставки, а на роботі пропадаєш увесь день.

- Мамо, я інакше не можу. Я хочу, щоб у моїх справах був ажур, - відповідала я весело.

Так, це було моє життєве кредо. Я собі, не дозволяла ніколи розслаблятися. Уже, будвши начальником фінчастини, я вимагала саме такого ставлення до справ з боку моїх підлеглих.

Велике значення я придавала заняттям у драматичному гуртку. Я ще з дитинства мріяла бути артисткою, та не судилося. Тепер я вкладала в цю справу всю свою душу, увесь її темперамент. У Будинку культури після наполегливої праці Іван Буйний поставив першу виставу. Це був водевіль „Сиреневий сад” за участю колективу драмгуртківців. Водевіль мав неабиякий успіх у глядачів міста. Майстерно виконали в ньому ролі Половинник Валентина, Авраменко Олександр, Дудко Марія, Ларченко Леонід. Я теж грала в цьому веселому водевілі. За водевілем Буйний запропонував серйозну, складну роботу над драмою М.Старицького „Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці”. Розпочалися майже щоденні репетиції. Не можна передати того ентузіазму, яким ми були пройняті, кому було довірено грати у цьому спектаклі. Головними виконавцями ролей були: Гнучевська Ганна, Іван Буйний, Георгій Шпунт, Лариса Михайлова /Шпунт/, Валентина Половинник, Тамара Світлична. Інші ролі виконували Леонід Ларченко, Олександр Авраменко. Багато молоді було зайнято в масовках. Драму готували до Різдвяних свят.

Колектив збився з ніг у пошуках українських сорочок - вишиванок, плахт, фартухів, свиток, кожухів, великих квітчастих платків, побутового реманенту, посуду. Свитки, плаhti, червоні чобітки пошили за рахунок Будинку культури. Іван Буйний власноручно намалював

чудові картини різдвяної ночі, літнього пейзажу, інші чудові декорації, лаштунки для сцени. Ми - самодіяльні артисти на головній репетиції носилися вбраною для спектаклю сценою, перебуваючи в радісній ейфорії, вкотре повторюючи свої тексти. Декорації вбирали очі, ми шукали своє місце серед них.

Драму зіграли правдиво, яскраво, на єдиному подиху. Глядачі були у захваті, вони не хотіли відпускати виконавців, здивовані й вражені, що аматори, їхні знайомі, друзі здатні відтворити складні образи, донести увесь трагізм драми, усю красу побуту українського життя, усю силу кохання.

Ще по тому спектакль ішов декілька разів на прохання глядачів. Вони не бажали розлучатися з героями улюбленого твору, а ми - зі вдячними глядачами і з самою п'єсою, над якою так сумлінно працювали і в яку вклали частку своєї душі.

Драмгуртківці пішли далі, внаслідок чого Буйний поставив драму „Возвращение”, одноактівки – „На перші гулі”, „Серце солдата” у виконанні Гнучевської, Манжоло, Ларченко і моєму. П'ять постановок за три роки насиченого, цікавого, творчого життя.

У січні 1962 року на Комсомольській Конференції був створений Промислово-виробничий Райком комсомолу Городнянської промислово-виробничої зони. Я увійшла до складу Городнянського Райкоми ВЛКСМУ і обійняла посаду завідуючої сектором обліку. Райком комсомолу працював у складі чотирьох людей: Шпунт Г.О. - перший секретар, Семиріч І.Г. - другий секретар, Єрмоленко М.М. - завідувача шкільним відділом і Світлична Тамара, тобто я - завідувача сектором обліку.

Для мене почалося зовсім нове життя - життя безпосередньої активної участі в житті міста й за його межами. Моя робота не тільки обмежувалась обліком. Я

брала участь у важливих справах у складі районного активу, у роботі комсомольського бюро, у агітаційно-масовій, пропагандистській роботі. Я на власні очі бачила як піднімається, зростає економіка, трудовий потенціал колективів. 60-ті роки стали роками звитяги трударів у всіх сферах діяльності, які збагачували прибутками не тільки район, область, а й Державу.

Молодий запал у поєднанні з досвідом старшого покоління долали труднощі ще залишків повоєнних років, відбудови, переустрію міста, промисловості.

Завдяки вдалому дієвому керівництву компартії, комсомолу, які допомагали трудовим колективам, направляли їх, впроваджуючи нові форми і, методи праці, підтримували передовиків, їхнє новаторство і почини, ширилось соціалістичне змагання, зростала кількість бригад комуністичної праці. Такий підхід зростив плеяду героїв - трудівників підприємств промислово-виробничої зони. Вони були скрізь: на льонозаводі, на обозному заводі, у цехах харчкомбінату, у цехах Замглайського торфобрикетного заводу, у Щорському депо, маслосир-заводі, скрізь де були передовики. Міська Дошка Пошани висвітлювала Імена цих героїв праці.

Життя у місті вирувало. Воно було насичене конкретними справами не тільки сьогодення, а й на перспективу на всіх напрямках господарювання, покращання побуту людей, їх відпочинку, створення налагоджених умов життя громадян.

Цілеспрямована ідеологічна робота партійно-комсомольського активу була спрямована на освіту, культуру, на формування людини захисника Вітчизни, досвідченого, культурного члена суспільства.

Газета „Комсомольський прожектор”, яка виходила один раз на місяць, ганьбила позором гультяїв, нероб,

порушників спокою громадян і інші негативи. Вона висіла в центрі міста, і мала неабиякий успіх у виховній роботі.

У Городні працювали школа садоводів, медичні курси, п'ять середніх шкіл, серед яких - новозбудована середня школа-інтернат з новітньою навчально-виховною й матеріальною базою.

Щоранку будили Городнянців й прилеглих сіл реактивні мотори „МИГів” на військовому аеродромі, злітали в небо й борознили його учбові літаки, на яких навчалися літати курсанти Чернігівського ВАУ - майбутні бойові льотчики.

До міста за призначенням прибуло за останні декілька років багато молодих фахівців: лікарів, вчителів, юристів, бібліотекарів, інженерів.

Серед лікарів: Ярмольченко Т.П., Чорний М.М., серед вчителів: Вахутинська Ф.Б. Овчаренко С.І. Осипенко І.І., Семиліт Л.Ф., подружжя Гречко.

З цією молододою силою місто Городня помолодішало, поздоровішало, набуло ваги й авторитету серед населення.

У місті була налагоджена спортивно-масова робота, якою керували начальник відділу райвиконкому Азбель Д.Й., другий секретар райкому ВЛКСМУ Семиріч, який до того входив до збірної України з біатлону. Футбольна команда „Колос” приймала гравців на своєму полі з інших районів, колгоспів району і їздила на товариські зустрічі, на змагання за першість і мала на своєму рахунку чимало перемог.

Городнянці різного віку захоплювалися футболом, активно уболівали за свою команду. Щонеділі стадіон вибухав від галасу глядачів, який котився містом, як вибухова хвиля. Бажаючі подивитися на гру вцент заповняли міський стадіон.

У Райкомі комсомолу напружено працювало бюро з питань прийому до лав Ленінського комсомолу. У цьому

напрямку активно працювали школи. Я часто їздила у відрядження у складі виїзного бюро РК, бувала у багатьох комсомольських організаціях з питань сплати комсомольських внесків, перевірки роботи комсомольських організацій, проведення зборів. Іноді Райком був замкнений, бо всі роз'їжджалися по роботі в організаціях. Усі зусилля були направлені на виконання рішень Комуністичної партії, Ленінського комсомолу з питань не тільки виробничого характеру, а з питань кадрової політики, а саме: впровадження нових підходів у формуванні людини, як особистості, вміло, вдало використовуючи залишені народу в спадщину патріотизм і трудові традиції минулих років. Саме на ці питання накеровувались активісти-комсомольці, лекторські групи, пропагандисти Райкому комсомолу.

Цьому сприяв і районний Будинок культури, який організовував і проводив культурно-масову роботу серед школярів, робітничої молоді, серед населення, завдяки добре скерованій керівній ролі районного Відділу культури, Райкому компартії, Райкому комсомолу Будинку піонерів, районної бібліотеки, старших піонервожатих шкіл, за безпосередньою участю керівників промислових об'єктів, які загальними зусиллями тримали на високому рівні ідеологічну роботу, даючи молоді можливість проявляти ініціативу, творчі таланти і хист.

У Будинку культури була створена концертна виїзна агітбригада, яка їздила з концертами на підприємства, в колгоспи, у сусідні райони. У програмі були сольні номери, танці, гумор, драматичні вистави-одноактівки. Бувало, погрузимо на вантажівку декорації, різний необхідний реманент, костюми, посідаємо в кузов, навіть зимової пори, і - поїхали. В кузові не вгавають сміх, пісні.

Зросла і моя популярність. За зіграні ролі мені дарували квіти, перестрівали на вулиці, виказуючи слова

подяки, або просто прихильності, а, коли в місті вивішувались афіші, сповіщаючи про виставу нашого драмгуртка, запитували, чи я гратиму в цій виставі.

Зросла масовість творчих колективів району. Проводились молодіжні фестивалі, конкурси, на яких проявляли таланти самодіяльні шкільні колективи і колективи сільської, виробничої молоді. Завжди переповнений зал Будинку культури не вмещав усіх бажаючих подивитися на свято урочистості й радості, приєднатися до нього, поуболівати.

Охочих самовизначитися у будь-якому жанрі було доволі, стремління, завзяття - понад усе. Усі тягнулися до культурного спілкування, здорового способу життя.

Славився мистецьким виконанням хор вчителів під керівництвом відомого талановитого хормейстера, викладача музики в педагогічному училищі, де успішно виступав хор студентів, Власова Петра Михайловича. Хор одержав звання народного, став лауреатом обласних конкурсів хорового співу, виступав на багатьох олімпіадах. Солісти хору Павлович В.І., Денисенко А.П. показували високу майстерність виконання.

Великий за чисельністю і багатоголосий був хор районного Будинку культури. Керував ним на той час дуже заповзятливий, вимогливий, наполегливий, прекрасний музикант Леонід Тихонович.

Ті, хто з ним співпрацювали, хористи його пам'ятають, шанують і згадують з глибокою вдячністю. Він дав хору, його учасникам нове, особливе, сповнене радості життя. Наш колектив, у якому і я брала активну участь, цінував керівника, свій хор, був відданий співу.

Вперше хор одягли в яскравий український одяг: в довгі вишивані сорочки, плаhti, корсети, взули в червоні чобітки. На голівках красувалися гарненькі віночки з різнокольоровими шовковими стрічками, на шії

виблискувало намисто. Нарядні хористи наче світилися, сяяли, милуючись на свою вроду. Це був великий український хор. Подбала про хор директор Будинку культури Половинник Валентина Степанівна, яка ще до того була улюбленою співачкою Городнянської сцени і користувалася успіхом у глядачів. Хор виступав на сцені не тільки району, а й області, виконуючи твори під акомпанемент і акапелла.

Неможливо було слухати без сліз і хвилювання пісню-поему про Тараса. Соліст хору Денисенко Анатолій проникливо заспівував:

„...Ведут фашисты на расстрел
Седобородого Тараса,
За то, что "Думку" спеть посмел.
Горит земля в огне и в пепле,
Он слеп, не видит ничего,
И даже зрячие ослепли
При виде гибели его...”

А далі підхоплює хор вчителів, і пісня звучить емоційно, переможно: „Реве та стогне Дніпр широкий...” як символ перемоги, могутності і величі.

Працюючи в Райкомі комсомолу під керівництвом першого секретаря Шпунта Г.О., я відчувала, що я на правильному шляху, що це - моє, що я корисна й потрібна людина. Я була по-справжньому щаслива. Я жила, я дихала одним диханням, одним життям з містом, з його людьми, з широкими ланами, синім небом, шумливими густими лісами і гаями, з барвистими луками й п'янкими духмяними запахами трав, квітів, покосів, з річечкою Чибриж, яка біжить, ніжно жебонить між в'юнких берегів. Усе це мене насичало, надихало, сповнювало, залишаючи свої барви, свої відтінки, свою гармонію у моєму допитливому серці, збагачуючи мої емоції, мої відчуття,

формуючи, шліфуючи мій характер, мої уподобання, які в майбутньому стали моїм кредо.

1963 рік ознаменувався для мене важливими подіями в особистому житті.

У лютому цього року мене прийняли кандидатом у члени комуністичної партії Радянського Союзу. Це була велика честь для мене.

Другою подією стала для мене творча робота над роллю Мавки за драмою Лесі Українки „Лісова Пісня”. Ця драма мене давно хвилювала, а саме з тих пір, коли я побачила на домашньому столі книгу під назвою „Лісова пісня”. Книгу читала матуся. Прочитала її і я. Вона настільки мене зворушила, настільки мене вразила, ще дівчинку п’ятикласницю, що я плакала над нею, сприйнявши кожним поштовхом серця трагічну долю героїні. Я по тому часто перечитувала цю драму.

І ось мене запросив учительський колектив Городнянської СШ №1 зіграти роль Мавки. Колектив збирався поставити п’єсу „Лісова пісня” до дня народження поетеси. На роль Лукаша запросили Ларченко Леоніда, з яким ми разом уже зіграли декілька ролей. Іван Буйний очолив колектив, і робота над драмою розпочалася. Ініціатором і натхненницею була вчителька англійської мови Вахутинська Фаїна Борисівна.

До складу творчого колективу увійшли вчителі: Слісаренко Є.І. - мати Лукашева, Воронюк Ю.К. - дядько Лев, Кааніківська Г.Є. - Килина, Світлична Т.В. - Мавка, Ларченко Леонід- Лукаш, Халевицька Г. - русалка. Усі працювали з великим бажанням. Буйний Іван виконував роль Лісовика, підготував декорації до спектаклю. Учителі дуже хвилювалися, працюючи над текстом, над роллю, бо ж ніколи не брали участі у такому дійстві й у таких образах.

Усі якнайкраще справилися зі своїми ролями. Неперевершена у ролі матері була Слісаренко Є.І., наділена яскравою українською вродою. Дуже проникливо звучали урочисті слова дядька Лева у виконанні Воронюка Ю.К.: „...Гей дубонько, чи будеш ти стояти як сива голова моя схитнеться?...” То начебто сама Леся Українка промовляла до своєї долі. Добре виконала роль Килини Краніковська Галина. Її Килина - в’їдлива, ледащо, безжалісна вийшла саме такою, якою її побачила Леся Українка.

Мавка й Лукаш, зі слів глядачів, теж були неперевершені. А чом би й ні? Леонід з білим хвилястим чубом, з блакитними очима на гарному обличчі підходив до образу, до ролі Лукаша. Він дуже вдало зіграв роль „людського” парубка.

Про мене інші вже все сказали захоплено. У мене був дуже гарний сценічний костюм: довга зелена сукня з легкої тафти, що мінилася жовтим, рожевим, блакитним, зеленим кольорами. До всього, сукня була оздоблена лісовим зеленим в’юнким плавуном. Довге чорне пишне волосся спадало на спину, сягаючи майже колін, перевите плавуном і квітами. На блідому обличчі палали великі виразні сірі очі. Буйний прослідкував, щоб я гарно поклала грим на обличчя. Усе вертів мою голову туди-сюди, поправляючи тон, відтінки гриму.

- Виразніше підмалюй очі, - наказував він. - Ось так - підмалював, підсилив синю фарбу на очах.

- То це ж уже занадто якось, - перечила я.

- Ні, якраз те, що треба, - наполягав режисер.

Він ще раніш навчив мене гримуватися, та якось надто прискіпливо ставився до цього, бо йому було видніше, як Фахівцю своєї справи.

Я повністю увійшла в образ ніжної, чистої, мов кришталь, лісової красуні Мавки, яка з душею живої людини вперше щиро покохала людського хлопця, ставши

на людську стежку, де „ходить горе, де жура, на яку раз ступиш, і пропала воля...”. Мавка, не жалкуючи, не вагаючись, віддала за свого коханого життя. „У залі всі плачуть”, - сказала Фаїна Борисівна, головна уболівальниця, яка забігла у антракті. „Дякую тобі, Тamarочко, за твою Мавку лісову”. Це була найвища оцінка, на яку навіть не сподівалися самодіяльні артисти.

Образ Мавки, як увійшов одного разу ще в дитинстві до мого серця, так і був зі мною все життя, як зразок гідної людини.

Її останні слова звучать як Гімн своєму першому й останньому кохання, який палає, як неугасимий світоч, у вічності:

„...О, не журися за тіло.
Ясним вогнем засвітилось воно,
Чистим, палючим, як добре вино,
Вільними іскрами вгору злетіло...”

Л.Українка

Я навіть у мріях не сподівалася на щастя хоча б на мить перевтілитися у цей образ, пожити його життям. А тут така нагода, такий випадок, який випадає один раз за все життя. Це мені Птаха Щастя принесла на своїх райдужних крилах подарунок самої пані - Долі. Я виправдала її довіру, бо ця пані - Доля ще змалечку наповняла мене красою навколишнього світу, піснями пташок, які я ввібрала з усього по краплинці й залишила собі назавжди, як безцінний скарб.

А ще - саме 1963 року сталася найважливіша подія у моєму житті - я одружилася після трьохрічного листування зі своїм обранцем Кржемінським В'ячеславом Антоновичем, якого покохала на все життя.

Це був хлопець моєї мрії. Мене в ньому все захоплювало: його врівноваженість, спокійний, доброзичливий характер, глибина знань і освіченість. Він

постійно заглиблювався в технічну, наукову, художню літературу, поповнюючи свої знання. Він знав обґрунтовані відповіді з багатьох питань на рівні енциклопедичних трактувань. В'ячеслав закінчив десятирічку з однією четвіркою з української мови, закінчив військове льотне училище штурманів з відзнакою.

Зовні спокійний і начебто трохи похмурий він мав дуже ніжну душу, у якій палав вулкан кохання й пристрасі, чим він мене обдаровував. Його листи до мене - прекрасні сповіді. У них він називав мене „зірочка”, а то - моя Патарогочі - прекрасна дівчинко (грузинською мовою). Іноді, дивлячись на мене сяючими очима, м'яко усміхаючись, зізнавався: „Медьхен, медьхен, іх лібе діх”, що німецькою означало: „Дівчино, дівчино я кохаю тебе”. Він читав мені вірші поетів Сходу. Особливо полубляв повторювати вірша персидського поета Сааді: „Ты сказала, что Саади целовал лишь только в грудь...” Жартома він звертався до мене „Мадам Грицацуева - знойная женщина, звезда поэта”, він називав мене Суламиф - кохана дівчина царя Соломона, а більш - пані крульова або - зірка моя. Він вигадував і вигадував різні ніжні звертання, у яких виказував свою любов, а я раділа й була щасливою. Я теж для нього вишукувала щось незвичне, своє, неповториме. Наші листи вже за більш пізніх часів подружнього життя були схожі на поему про кохання.

Я три роки на нього чекала. Бачилися ми тільки тоді, коли він приїздив на канікули або на свята. Тоді він привозив мені різні подарунки - то гарненьку каблучку з камінчиком, то брошку, а частіше за все - ніжні витончені парфуми. Він брав мене на руки й цілував, цілував...

Прощаючись перед від'їздом до Сум, завжди мені казав: „Вір і чекай. Зустрічі й розставання - дві різні частини. Якщо їх скласти, будеш щасливий”. Це - девіз наших сподівань, нашого кохання, нашого майбутнього...

У липні 1963 року В'ячеслав надіслав мені великий відріз білого гіпюру на весільний наряд, а, коли в серпні приїхав до Городні, ми подали заяву до районного відділу РАЦСу. Зареєстрували шлюб 6 листопада цього ж року, відгуляли весілля, і В'ячеслав поїхав далі продовжувати навчання. Залишався ще один рік нашого розлучення.

У липні 1964 року я виїхала з чоловіком з Городні за місцем призначення В'ячеслава після закінчення ним учбового закладу.

Я попрощалася зі своїми вірними подругами - Осипенко Іриною Іванівною - високою, гарною, розумною, порядною дівчиною, дуже доброзичливою й щирою, яка віддала мені часточку свого тепла й відданості; - з Світланою Абрамович - простою білоруською дівчиною - сиротою. Рудувата, з ластовиннячком на носі, смішлива, з веселим гуморком, чистосердечна й вірна. Дівчатка посідали певне місце в моєму серці, яке відгукувалось до них назустріч тим же, що отримувало від них, жило одним життям разом з їхніми серцями. Наша дружба стала дружбою, теплою, відданою на все життя.

Я попрощалася з рідним містом і з легким серцем поїхала, упевнена, що залишаю по собі хорошу згадку серед своїх знайомих, співробітників, друзів і нарешті - прихильників, шанувальників.

Місто теж не гніватиметься на мене, бо я його щиро любила й шанувала.

Я побажала місту, його мешканцям подальшого вічного процвітання.

Не знаю, чи повернуся я колись до рідного міста свого дитинства і юності...

жовтень 2017 року

м. Городня

Тамара Світлична - Кржемінська

Постскриптум.

Проживши довге життя, маючи певні моральні надбання, я з усією переконливістю можу сказати: усе, що я увібрала від Природи, від моєї доброї матусі, від пісень, які я співала скільки себе пам'ятаю, від баченого, прочитаного, зіграного на сцені, від спілкування з друзями й порядними цікавими людьми, зі своїми близькими й рідними - з усього складалося моє особисте бачення світу, моє відношення до нього.

Воно стало мені у пригоді як посібник для практичної роботи й безпосередніх стосунків з людьми, з підлеглими, яких я очолювала понад тридцять років сумісної праці, беручи за основу розумне, добре, вічне.

Я все життя ішла в весну і в літо
Стрімкою, вірною ходою
Щоб не стоптати ні життя, ні жита,
Слід гідний залишала за собою.
Бо я навчилась цінувати і любить
Красу людини і красу землі.
Я вдячна за щедроти їхні і скарби,
Я вдячна їм за радощі земні.

Т. Кржемінська

К І Н Е Ц Ь